

ИЛЮСТРАТОРИ И ИЛЮСТРАЦИИ В БЪЛГАРСКОТО ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО. КОНЯТ КАТО СЕГМЕНТ В БЪЛГАРСКОТО ИЛЮСТРАТОРСКО ИЗКУСТВО

Христо Христов

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Историята на българската илюстрация се губи далеч в миналото ни, когато започват да се превеждат книгите, залегнали в християнската догматика, и ни осигуряват богати историографски сведения, както и много материал за размисъл относно техниките и средствата за визуализиране на човешка мисъл. Не по-малки са ролята и мястото на илюстрацията в създаването, циркулирането и рецепцията на печатната книга. Настоящото изследване прави опит за обзор на историческото развитие на българската авторска илюстрация след Освобождението. Проследени и открити са отделни автори, като е поставен акцент върху проследяването на образа на коня в родното изкуство на книгата.

Ключови думи: изобразително изкуство, печатна книга, илюстрации на коне, културно наследство.

Въведение

Прието е, че илюстрациите са рисувани изображения (в съвременето ни – и фотоси), поясняващи визуално даден текст. От началото на ХХ век може и да нямат нищо общо с текста – например рисунките на Пабло Пикасо и Салвадор Дали по мотиви от „Дон Кихот“ на Сервантес, които не са създадени като илюстрации. Тъй като историята на илюстрацията се свързва с печатната книга, за неин предшественик се смята илюминацията, или рисунките на ръка в ръкописната книга. Първите рисунки, поясняващи текстове в древноегипетски паририси, може да се смятат за предшествващи илюстрациите. В Двуречието са намерени изображения, свързани с клинописен текст върху глинени плочки. Нерядко сред изображенията в Египет и Месопотамия може да се срещнат изображения на коне – диви и опитомени, с ездаци или впрегнати в колесници и талиги в релефи или стенописи.

В по-късните епохи изображения се срещат в елински и древноримски свитъци и като запълващи празни места между отделни текстови части или свободно разположени в полетата. Не са далеч от илюстрацията и изображенията върху керамични съдове. Много често те са във връзка с митовете или с поемите на Омир, като към изображенията има кратък пояснителен текст. Червено- и чернофигурната керамика от тази епоха са изпълнени с изобразени коне – впрегнати в колесници или с ездаци. Сред

тези конски образи са и безсмъртните говорещи коне на Ахил – Балий и Ксант (Βάλιος, Χανθος).

Традицията преминава и в Средновековието, особено когато се налага кодексовият формат на книгата: започвайки от старателно изработените заставки (украсени композиции преди началото на блок с текст), инициали – украсена начална буква, концовки (орнаментни мотиви в края на текста), и достигайки до „Пребогатият часослов на херцог Дьо Бери“¹ от братята Лимбург. Последният е изпълнен със сцени от ежедневието в Бургундия, сред които има и няколко, в които присъстват коне.

Библейски и евангелски текстове са предадени като изображения в стенописите на източноправославните молитвени сгради – черкви и параклиси, илюстрирайки цитираните текстове.

По подобие на западните и византийските образци и благодарение на неуморния труд на стотици автори и хиляди преписвачи, книжнината в България от X до XV век достига своеобразни върхове. Създава се уникален стил на книжната украса, изпълнена със заставки, инициали и концовки. Миниатюрите в известните ни преписи на Манасиевата летопис (1344 – 1345), в хрониките на Йоан Скилица (ок. 1040 – 1101) и на Георги Амартол (IX век), в Лондонското четвроевангелие (1356 г.) са своеобразни илюстрации към историческите текстове. На много от тях са изобразени воюващи конни армии, предвождани от своите царски особи.

В Европа най-благоприятно развитие илюстрацията получава, след като Йоханес Гутенберг въвежда печатането на книгите, макар че способът е широко разпространен в Япония и Китай – в Китай печатането на ксилографични изображения² започва от VI – VII век. Много от гравюрите на Албрехт Дюрер и Рембранд са на библейска тема и може да се приемат като илюстрации. През XVIII век в Англия с най-добро име на илюстратор се ползва Уилям Блейк (1757 – 1827). В началото на XIX век там, с въвеждането на литографията³, качеството на графиката се издига на ново, по-високо ниво. Повлияни от английските си колеги, издателствата във Франция, а по-късно и в други европейски страни, осъзнават, че добрата илюстрация е също толкова продаваема, колкото добрият текст. Развитие на технологиите (появява се цветната илюстрация) дава свобода на илюстраторите да експериментират, отразява се върху всички области на книжнината и литературата. Възникват нови жанрове, като книги за деца, готварски книги, каталози за продажби, пътеводители, вестници, списания и др. Масовите печатни медии, както и илюстрираните книги стават доминиращи източници на информация. Така XIX столетие става „Златен век“ за издателите не само в Европа, но и в Новия свят.⁴

Методология на изследването

Историята на българската илюстрация, нейното развитие и постижения, както и художниците илюстратори многократно са разглеждани през годините. Обект на изследването са някои от илюстраторите, превъплътили в творбите си конници и коне. Изследването е конкретизирано, основно за времето от началото на XX век досега, като се прави кратък преглед на развитието на илюстраторското изкуство в България. Основната цел е да се акцентира върху майсторите на конски изображения, допринесли за обогатяването и разширяването на илюстрационните хоризонти.

Резултати

Печатната книга разгръща неимоверни възможности пред илюстрацията. Преди Освобождението са широко известни литографиите на Хенрик Дембицки⁵ – „Второто сражение на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа“, 1869 г., „Симеон Велики влиза в Цариград“, 1870 г., „Самоубийството на Ангел Кънчев“, 1874 г., и др. [1]. С произведенията си полският художник естетизира и героизира лица от историята ни, скъсява дистанцията с изобразяването на историята като непосредствена реалност. В творбата „Симеон Велики влиза в Цариград“, в изобразените коне, много ясно личи влиянието на автори, рисували представителни портрети върху коне (фиг. 1). Противоположна емоция е изразена в покосения кон от творбата, свързана с четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.

Фиг. 1. Хенрик Дембицки. „Симеон Велики влиза в Цариград“, 1870 г.

Освобождението и връщането на България към европейската държавност създава нова, непозната среда. Условието в новоосвободената държава са неблагоприятни за развитието на голямо изкуство. Малцината родни художници, които могат да играят съществена роля, са низвергнати, произведенията им изглеждат в очите на новите генерации наивни и незначителни. Илюстрацията в първите няколко десетилетия след Освобождението остава без идентичност, неясно оформена стилово, естетически и функционално.

Това ясно проличава в първото илюстрирано издание на романа „Под игото“ през 1894 г., издателство „Т. Ф. Чипев“. В пресата се съобщава следното: „Под игото. Роман из живота на българите в предвечерието на Освобождението. В три части. С 25 илюстрации в текста. Изработени от Пиотровски, Обербауера, Митова и Мърквичка. 2. изд. София, Т. Ф. Чипев, 1894, 507 с.“. Любопитното е, че художниците рисуват персонажите по снимки на актьори от театър „Сълза и смях“, облечени в костюмите на героите, като ясно си личи индивидуалният стил на всеки от авторите [2]. Въпреки явната си несъстоятелност в илюстративно отношение, те дълго време остават в паметта на ранните Вазови читатели. През годините произведенията на Вазов имат стотици издания с не по-малко илюстрации към тях.

През 1896 г. е основано Държавното рисувално училище. Няколко години по-късно то е реорганизирано и става Художествено-индустриално, откриват се нови школи. Една от тях е по литография. Поставят се основите на академичното обучение в областта на книжното оформление и графичните техники от поканените чешки художници литографи Йозеф Силаба и Йосиф Питер. Творческото наследство на единия от тях – Йосиф Питер, представлява новост в художествения живот на следосвобожденска България. Той комбинира различни графични техники, издигайки на по-високо ниво съществуващите до този момент графични произведения, създадени в периода на националноосвободителните борби. Ученици на Йосиф Питер са Николай Райнов, Стоян Райнов, Васил Захариев, Георги Железаров, Емануил Ракаров, Петър Морозов и др.

„Историята на съвременната българска илюстрация е сравнително кратка. Тя започва едва в началото на двадесетия век. Започва тихо, без претенции, под крилото на живописца, на декоративното изкуство и на графиката. Големите наши живописци са открадвали време, за да се посветят на илюстрацията...“ [3]. С тези думи Васил Йончев характеризира в няколко изречения периода до 20-те години на миналия век. В тези десетилетия трудно се забелязва изчистена, ясна самостоятелност на илюстрацията като художествен жанр в България. Авторите, работещи обособено в областта на книжната графика, са малобройни, а илюстрациите към произведения се срещат още по-малко. В периода на войните (1912 – 1918) те почти изчезват.

Годините между двете световни войни са едни от най-интензивните в българското изкуство. Художниците, преживели националните катастрофи, сякаш искат да се отърсят от преживяното и бързат да се приобщи към пропуснатото. След създадените в предишните години дружества на художниците се създават нови, като „Родно изкуство“ (1919 г.), дружествата на „Независимите художници“ (1920 г.) и „Новите художници“ (1930 г.), всички с различни идейно-естетически платформи [4].

Държавното художествено-индустриално училище през 1921 г. става Държавна художествена академия. Учениците на двамата чешки литографи, вече изградени автори, започват да преподават в Художествената академия и един от най-добрите ученици на Йосиф Питер, Васил Захариев, поема новосъздадения Специален отдел по графични изкуства, в който се въвежда специален курс по приложна графика. След Първата световна война полиграфическият пазар се активизира, появяват се множество издателства, които се съревновават да ангажират все повече качествени художници – оформители и илюстратори. Това е време, когато илюстрацията започва да придобива своята културна стойност сред обществеността, както и книгоиздателите и първите поколения художници илюстратори. Васил Захариев става основоположник на съвременната българска графика. Негови ученици са Георги Герасимов, Здравко Александров, Веселин Стайков, Преслав Кършовски, Васил Стоилов⁶ и др.

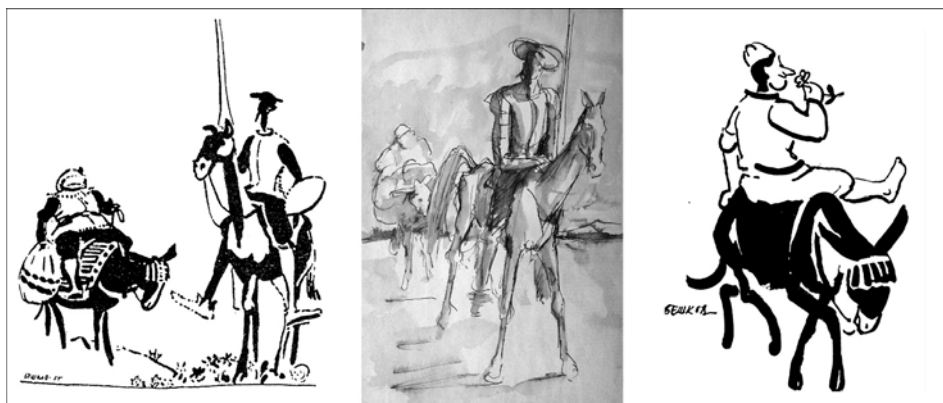
Десетилетията между двете световни войни са времето на млади, търсещи и намиращи нов стил език в изобразителното изкуство творци, които шумно навлизат в изложбените зали. Иван Милев, Иван Ненов, Александър Жендов, Любомир Далчев, Екатерина Савова-Ненова, Люба Паликарева, Златю Бояджиев, Дечко Узунов, Александър Божинов⁷ и др. много скоро започват да дават тон на художествения живот в страната. Търсенията им и пластичните резултати налагат нови представи, с които започват да се съобразяват всички генерации. Много от тях запазват ключовите си позиции следващите десетилетия, усвояват нови форми на изява, създават и възпитават нови поколения творци [5]. Николай Райнов, Вадим Лазаркевич, Стоян Венев, Илия Бешков, Илия Петров, Борис Ангелушев – тези имена посочва Васил Йончев за пионери в българската илюстрация от времето между двете световни войни [6]. Почти всички изброени рисуват и коне.

Сред тази плеяда от автори се открояват две имена, в чиито творби се срещат в изобилие изображения на конници и коне – Илия Бешков и Борис Ангелушев. И двамата оставят огромно по обем творчество и наследство от много ученици и последователи. И двамата имат огромно влияние за понататъшното развитие на книжното оформление и илюстрацията.

Минал успешно през ателието по живопис при Никола Маринов, изключителен рисувач, известен с карикатурите си в ежедневниците от левия

спектър, през 1945 г. Илия Бешков става преподавател в Художествената академия. Интересите му към сатиричната рисунка и графиката са още от времето, когато изучава живопис, и някак естествено той става първият назначен преподавател в новосъздадената специалност „Илюстрация и оформяне на книгата“ (1950 г.), на която по-късно става ръководител. Политическите му пристрастия, карикатурите и рисунките му, насочени срещу управляващите, му създават полицейско досие и преди, и след 9 септември 1944 г. Страстен рисувач, увлекателен разказвач, теоретизиращ проблемите на рисунката и изкуството в цялост, Бешков съдейства и на Филип Кутев⁸ в събирането и запазването на автентичния български фолклор. Рисунките му завладяват зрителите с философията, лиричността и мъдростта си. За Бешков основната цел на илюстрацията е нейното композиционно решение, базиращо се на темата, идеята и сюжета на литературното произведение. В първия „Бешковски курс“, завършил през 1952 г., са много бъдещи изявени творци, като Петър Чуховски, Мана Парпулова, Юли Минчев, Мария Йорданова и др. През следващите години сред възпитаниците му са Христо Нейков, Златка Дъбова, Тодор Панайотов, Анастасия Панайотова, Александър Станев, Борислав Стоев [7] – много от тях изявяващи се през следващите десетилетия в областта на илюстрацията и графиката. Конският образ е силно застъпен в голяма част от творбите на Бешков. С типичното си психологическо охарактеризиране той винаги прави разлика между работния кон на труженика и охранените коне на полицейските служители. Блестящо направени, независимо от материала, с който се изразява – молив, туш и перо, акварел или гваш, те винаги са анатомически изградени, с нужната деформация, подчертаваща ролята на коня в творбата. Дръгливите коне от градското и селското ежедневие контрастират на мощните коне, яздени от полицаи с дълги наметала, стоящи внушително, излъчвайки власт и налагащи страх. Пресъздаденият от него Донкихотов Росинант се превръща в еталон за следващите поколения творци – трябват много талант и особен, оригинален поглед, за да си различен от Бешков. Необикновено реалистични, красиво истински въпреки стилизацията стоят и магарешките персонажи в последните творби на Бешков – илюстрациите по книгата на Сава Попов „Хитър Петър“ от 1958 г. Тези лаконични рисунки, създадени с кибритена клечка и черен туш, направени на един дъх като калиграфия, същевременно изпълнени с много любов, хумор и философия, фокусират цялото му блестящото майсторство (фиг. 2) [8].

Борис Ангелушев е художникът, оказал най-голямо влияние върху следващите поколения илюстратори, издигайки илюстраторското изкуство на ново ниво. С новаторските си виждания за книжното оформление, вникването в проблемите на българските шрифтове и тяхното издигане на много високо ниво, илюстрациите на различна тематика той утвърждава

Фиг. 2. Илия Бешков. Илюстрации към „Дон Кихот“ и „Хитър Петър“

концепцията за цялостното въздействие на илюстрации, оформление и шрифт в печатните издания от всякакъв характер. Заминал през 1923 г. за Германия да следва математика, Борис Ангелушев се прехвърля да следва приложна графика в Пруската академия на изкуствата в Берлин при професорите Фердинанд Шпигел и Ханс Майд.⁹ В Германия по това време влиянието на комунистическата партия е много голямо, нейните издания са в голям тираж. Ангелушев, приел левите идеи, разгръща таланта си в тези издания. Макар в началото на пребиваването си в Германия да е далеч от модерния по това време германски експресионизъм¹⁰, той бързо приема идеите на художниците експресионисти и това се отразява на творбите му. Изразната му линия става нервна, експресивна, рязка, работи основно с контраста – бялото и черното, без преход и полутонове. Под влияние на немските експресионисти и особено на забележителната Кете Колвиц¹¹ Ангелушев овладява до съвършенство рисуването с въглен, изключително подходящ материал за експресията в работите му. Изчистената, експресивна и категорична рисунка присъства в неговите творби до края на живота му и е характерен негов творчески почерк.

След идването на Хитлер на власт в Германия, през есента на 1935 г. Борис Ангелушев се завръща в България, където се свързва с леви интелектуалци. Майсторството му в оформлението на печатни издания и в илюстрацията е такова, че всички издателства се надпреварват да го привлекат за сътрудничество. Прави от оформлението, шрифта на корицата, шрифта на наборния текст и илюстрацията едно цяло, оформя книги, създава афиши и плакати. И някои издателства, като „Хемус“, започват да се отличават с цялостната си типография от другите. Това кара останалите да обърнат внимание на оформлението си, съответно да поканят качествени творци. Художникът става неизменна част от издателството, като по този начин за

няколко години качеството на изданията се изменя, повишава се и те добиват нов, европейски вид, съизмерим с тенденциите в книгоиздаването [9]. Между многото си илюстрации и книжно оформление в периода 1935 – 1940 г. Борис Ангелушев рисува две живописни картини, емблематични за българската историческа живопис – „Разбиването на византийците от Аспарух в Добруджа“ (1938 г.)¹² и „Обесването на Васил Левски“ (1940 г.).

След 9 септември 1944 г., още на другия ден, Ангелушев изработва едни от първите плакати, призоваващи народа в защита на новата власт. Тази му политическа активност продължава до последния му миг, като паралелно с това прави галерия графични портрети на писатели, политически и исторически личности, изработва главите на вестниците „Стършел“, „Труд“, „Литературен фронт“ и др., като някои са още актуални. Безброй илюстрации и рисунки на българска и световна класика, много от тях изпълнени с коне. Създадени с всякакъв материал, върху всякаква основа – хартия или платно, във всякакви движения и състояния. Всичките свършени! В мащабното си платно „Разбиването на византийците от Аспарух в Добруджа“ конете като движение, пропорция, динамика са в контекста на цялостната композиция на картината – настъпващите българи и отстъпващите византийци. В центъра е акцентиран в бял цвят конят на Аспарух, отличаващ се визуално от останалата човешка и конска маса. Диагоналът на движението на тъмната фигура на преден план подчертава централната фигура на Аспарух с белия кон, разсичаща равния хоризонт [10].

Рисунките му на коне с перо и туш, четка, въглен, креда или молив са винаги характеризиращи съответния текст. Има една композиция от три коня, в черно и бяло, създадена към „Конармия“ от Исак Бабел, в която, като на забавен каданс в киното, Ангелушев с присъщото си майсторство и наблюдение на живата природа е пресъздал три етапа от движението на коня и реакцията на ездача, като в резултат кон и човек са едно цяло и в действие. Във всичките му илюстрации конете носят и Ангелушевата обобщеност, и текстовата индивидуалност на литературния автор (фиг. 3).

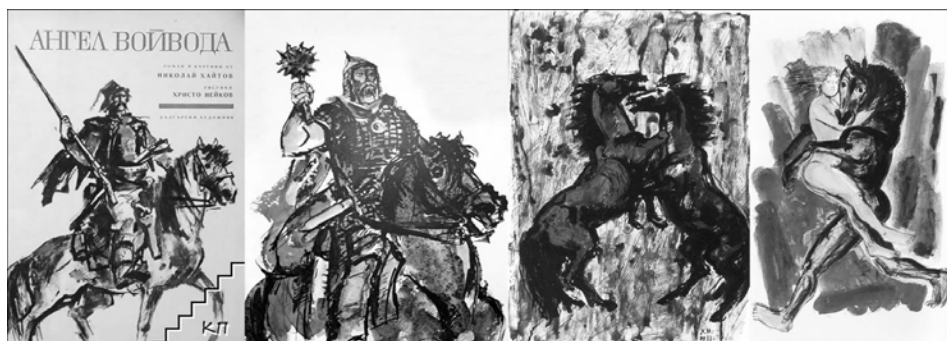
Много от следващите поколения илюстратори, освен своите преки преподаватели, смятат за свой учител Ангелушев, без той да е бил академичен преподавател.

Възпитаниците на Илия Бешков още от студентските си години започват да се занимават с илюстриране на книги и оформление на печатни издания. Илюстрациите на Христо Нейков са характерни с динамичната композиция и експресивния си изказ, умело играещ с черното и бялото, в което си личи и влиянието на другия голям – Борис Ангелушев. Конете в илюстрациите му са особени (фиг. 4), никога спокойни, по-скоро сякаш наскоро опитомени и готови всеки момент да напуснат изобразителното пространство. Достатъчно е да се погледнат комиксът по Николай Хайтов

„Ангел войвода“, илюстрациите към „Момчил юнак“, „Аз съм Левски“, „Зъб за зъб“, „Конармия“ и др. Истински майстор, създал и особения графичен цикъл „Контавър“ – комбинацията от кон и човек, като тялото е човешко, а главата – конска. Възпитал редица добри илюстратори през дългогодишната си работа в Художествената академия.

Фиг. 3. Творби на Борис Ангелушев

Фиг. 4. Творби на Христо Нейков

В над 400 издания, в стил, близък до иконните изображения, с опростена композиция, но раздвижени персонажи, приказни, в колоритна експресия са творбите на Борислав Стоев. Много добър график, владеещ почти всички графични техники, носител на многобройни награди за графика и илюстрация, също като учителя си Бешков създава свой, познаваем Дон Кихот. Дългогодишен преподавател в НХА.

Юли Минчев е един от „Първия бешковски випуск“, овладява изкуството на графиката и твори абстрактна графика във време, когато това се смята за упадъчно и реакционно. Този майстор на абстракцията има чудесни изображения на коне, изпълнили страниците на юношески

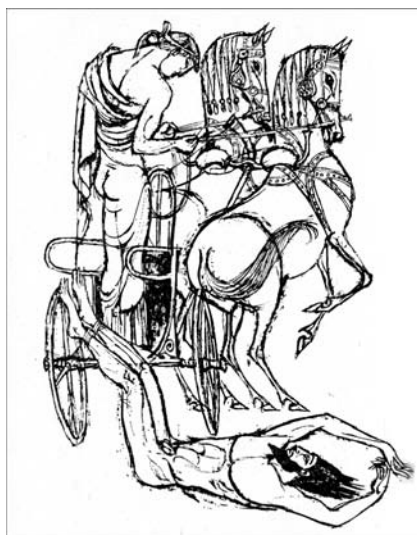
романи с теми от Дивия Запад. Двамата със съпругата си – великолепния живописец Калина Тасева¹³, създават поредица комикси на историческа тема, в чиито панели преминават от кадър в кадър препускащи конници.

Румен Скорчев има особен творчески почерк, който прави творбите му – илюстрации, живописни картини или графични листове, познаваеми и открояващи се, и отреждащи му достойно място в българското изобразително изкуство, с коне, обладани от мистика. Професор в Художествената академия, академик на БАН.

Сред майсторите на конското изображение не може да бъдат пропуснати и творци, завършили други специалности, освен илюстрация или графика, както и особени индивидуалисти, завършили други висши училища или въобще нестигнали до висше образование. Кой от кой по-добър!

Някак естествено едно от първите места сред тях се полага на Стоян Шиндаров. Незавършил художествена гимназия, нямаш още 20 години, той е желан в издателствата и много книги са илюстрирани от него. Един от водещите художници на списанията „Космос“ и „Дъга“. Умира само на 42 години, оставил незабравими композиционни решения в творбите си. Комиксът му „Повторното начало“ е изпълнен с коне в различни фази на движение и убедителни ракурси. Любен Зидаров, завършил живопис, през целия си изключително дълъг творчески живот илюстрира детски и юношески класици, където конете и конниците са предадени по неговия неповторим начин. И той като Бешков отделя много голямо място в творбите си на магарето. Завършилият декоративни изкуства при Дечко Узунов Александър Поплилов илюстрира стотици томове от световната класика, работи в областта на приложната графика, акварела и маслената живопис. Конете му са експресивни, създадени с голямо майсторство и сякаш на един дъх. Автор, пресъздал изключително оригинално, в духа на елинската рисунка безсмъртните Ахилови коне, приключил рано жизнения си път, оставил в наследство невероятни илюстрации по Омировата „Илиада“, е Александър Денков (фиг. 5). Заедно с Любен Зидаров още в ученическите си години, в началото на 40-те години на ХХ век, поставят основата на великото изкуство на комикса в България.

Евгени Йорданов, Петър Станимиров, Христо Кърджилов, Димитър Стоянов – Димо, Сотир и Пенко Гелеви, Румен Чаушев и стотици други художници, стъпили на трудното трасе на комикса, пресъздават, всеки по свой начин, конското изображение.

Фиг. 5. Александър Денков, „Илиада“. Ахил с тялото на Хектор

Заклучение

Невинаги се осъзнава, че изкуството на илюстрацията формира света, в който живеем. Едновременно много видима и невидима, трансформирайки визуалната ни култура, илюстрацията формира света, в който живеем. Илюстрацията е визуалната образност, интерпретираща, изобразяваща, обясняваща и украсяваща думите в книги, печатни и онлайн медии. Изкуството на илюстрацията, дори да е направена изключително майсторски, не приключва с поставянето на изображения в текста – научен, художествен или популярен. Изискват се специфични, сложни качества и много добра симбиоза между изображение и текст. Художническите умения са предпоставка, но е необходим изтънчен, фин баланс: изява на автора – илюстратор без игнориране или накръняване на автора – писател/поет.

За изграждането на разпознаваемия стил на българската илюстрация и на книжното оформление имат заслуга поколения творци – от първите, като Бешков и Ангелушев, през техните ученици, до сегашните поколения творци. Много от тях са ни оставили и прекрасни конски изображения.

Бележки

¹ Богато илюстриран часослов, чиято изработка е възложена от Жан, херцог на Бери, около 1410 г. Вероятно най-важният илюстриран ръкопис на XV век, наричан още „le roi des manuscrits enluminés“ („кралят на илюстрираните ръкописи“). **Фамилна** енциклопедия Larousse. Том 6: Живопис, архитектура, скулптура. София, 2001 г.

- ² **Власов**, В. Г. Ксилография. – В: *Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства*. В 10 т. СПб.: Азбука-Классика. Т. IV, 2006. с. 706. Ксилографията е вид графична техника, гравюра върху дървена основа.
- ³ **Литография** – графична техника за плосък печат, произлиза от гръцките думи за камък и писане (λίθος и γράφειν). Процес на печат, който разчита на несмесването на мазнини и вода, за да се създаде висококачествен печат.
- ⁴ **What Is Illustration? A Look at Its Modern Beginnings to How It Is Used Today**. <https://mymodernmet.com/illustration-definition>.
- ⁵ **Дембицки**, Хенрик. Полски и румънски художник (1830 – 1906). Живописец (портретист, баталист), карикатурист, илюстратор, литограф, полски писател и революционер, действал като военен кореспондент в Руско-турската война (1877 – 1878). **Генов**, Цонко. Освободителната война 1877 – 1878. София: Наука и изкуство, 1978, с. 301.
- ⁶ **Величков**, Петър. Сто български екслибриса. София: Български художник, 1985, с. 34.
- ⁷ През 1899 г. Божинов илюстрира „Първо сборниче от приказки и разкази за деца“ и е смятан за първия български илюстратор на детска книга. **Георгиева**, Милена. Александър Божинов и Елин Пелин – един творчески екип в детската литература. – В: *Проблеми на изкуството*, 2019, № 2, с. 11.
- ⁸ Филип Кутев (1903 – 1982) е български композитор, диригент и фолклорист. Основател и дългогодишен ръководител на днешния Фолклорен ансамбъл „Филип Кутев“. **Голяма** енциклопедия „България“. Том 8. София: Книгоиздателска къща „Труд“, 2012, с. 3046. ISBN: 9789548104302.
- ⁹ В научната и мемоарната литература се мултиплицира грешно позоваване на германските професори, при които учи Ангелушев. Споменатите от Атанас Стойков имена на Ф. Шпигел и Х. Майг са Фердинанд Шпигел и Ханс Майд. Неточно е и името на учебното заведение – не е Берлинска художествена академия, нито Академия на изкуствата, а Пруска академия по изкуствата в Берлин. **Стойков**, Атанас. Борис Ангелушев. Монография. София: Български художник, Фондация „Борис Ангелушев“, 2003, с. 13. ISBN: 954-406-116-9. Виж и **Duda**, Fritz. Ein großer Künstler und aufrechter Kämpfer. Zum Gedenken des Grafikers Boris Angeluschew. – In: *Bildende Kunst*. Berlin, 1967, pp. 409 – 412.
- ¹⁰ **Експресионизъм** – стил в изкуството, характерен със засилване на изразителността, като за целта се използват опростяване на формата, стигаща до деформация, силни цветови контрасти и дистанциране от вида на обекта. **Енциклопедия** на изобразителните изкуства в България. Том 1. София: БАН, 1981, с. 285.
- ¹¹ **Колвиц**, Кете (1867 – 1945). Германска графичка и скулпторка, първата жена член на Пруската академия на науките. Изключителен график, оказала въздействие върху развитието на графичното изкуство както технически, така и тематично. <https://nationalgallery.bg/bg/exhibitions/kathe-kollwitz-fate-context-position/>.
- ¹² В някои издания картината присъства и под името „Аспаруховата конница преминава Дунава“.
- ¹³ **Тасева**, Калина (1927 – 2022). Авторка на една от най-вълнуващите исторически картини – „Левски пред съда“, 1954 г.

References/Литература

1. **Bozhkov**, Atanas. *Balgarska istoricheska zhivopis*. Sofia: Balgarski hudozhnik, 1972, s. 45.
[**Божков**, Атанас. *Българска историческа живопис*. София: Български художник, 1972, с. 45.]
2. **Dimitrova**, Malina. *Balgarska istoria*. 11 may 2020. /bulgarianhistory.org/pod-igoto-liubopitni-neizvestni-fakti/ (poseten na 8 may 2024 g.).
[**Димитрова**, Малина. *Българска история*. 11 май 2020. /bulgarianhistory.org/pod-igoto-liubopitni-neizvestni-fakti/ (посетен на 8 май 2024 г.)]
3. **Yonchev**, Vasil. *Savremenna balgarska ilyustratsia*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1972, s. 4.
[**Йончев**, Васил. *Съвременна българска илюстрация*. София: Наука и изкуство, 1972, с. 4.]
4. **Vasileva**, Sofia. *Sayuz na družhestvata na hudozhnitsite v Bulgaria. Predistoria, organizatsia i deynost, 1919 – 1945 g.* Sofia: Za bukвите – O pismeneh, 2012, s. 21.
[**Василева**, София. *Съюз на дружествата на художниците в България. Предистория, организация и дейност, 1919 – 1945 г. За буквите – О писменех*, 2012, с. 21.]
5. **Bozhkov**, Atanas. *Balgarsko izobrazitelno izkustvo*. Sofia: Septemvri, 1988, s. 490.
[**Божков**, Атанас. *Българско изобразително изкуство*. София: Септември, 1988, с. 490.]
6. **Donevska**, Boyka, Milena **Balcheva-Bozhinova**, Iliа **Gruev**. *Kniga/ilyustratsia/pechatna grafika. 100 godini v NHA*. Sofia: Natsionalna hudozhestvena akademia, 2023, s. 26. ISBN: 978-954-2988-80-9.
[**Доневска**, Бойка, Милена **Балчева-Божинова**, Илия **Груев**. *Книга/илюстрация/печатна графика. 100 години в НХА*. София: Национална художествена академия, 2023, с. 26. ISBN: 978-954-2988-80-9.]
7. **Yonchev**, Vasil. *Savremenna balgarska ilyustratsia*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1972, s. 4.
[**Йончев**, Васил. *Съвременна българска илюстрация*. София: Наука и изкуство, 1972, с. 4.]
8. **Donevska**, Boyka, Milena **Balcheva-Bozhinova**, Iliа **Gruev**. *Kniga/ilyustratsia/pechatna grafika. 100 godini v NHA*. Sofia: Natsionalna hudozhestvena akademia, 2023, s. 26. ISBN: 978-954-2988-80-9.
[**Доневска**, Бойка, Милена **Балчева-Божинова**, Илия **Груев**. *Книга/илюстрация/печатна графика. 100 години в НХА*. София: Национална художествена академия, 2023, с. 26. ISBN: 978-954-2988-80-9.]
9. **Popov**, Sava. *Hitar Petar*. Sofia: Balgarski pisatel, 1958.
[**Попов**, Сава. *Хитър Петър*. София: Български писател, 1958.]
10. **Stoykov**, Atanas. *Boris Angelushev. Monografia*. Sofia: Balgarski hudozhnik, Fondatsia „Boris Angelushev“, 2003, s. 63. ISBN: 954-406-116-9.
[**Стойков**, Атанас. *Борис Ангелушев. Монография*. София: Български художник, Фондация „Борис Ангелушев“, 2003, с. 63. ISBN 954-406-116-9.]
11. *Pak tam*, s. 58.
[*Пак там*, с. 58.]

За автора

Христо Христов е доктор, главен асистент в катедра КИИТ, ФБКН на УниБИТ. Завършил е НХА. Научните му интереси са в областта на българските азбуки, изкуството на книгата, историята на изкуството, уличните графити, изкуството на комикса. Професионалните му интереси са насочени към живописата, илюстрацията и художественото оформление на книгата.

За контакт с автора: h.hristov@unibit.bg

ILLUSTRATORS AND ILLUSTRATIONS OF HORSES IN BULGARIAN FINE ART

Hristo Hristov

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The history of Bulgarian illustration is lost far in our past, when books grounded in Christian dogmatics begin to be translated and provide us with rich historiographical information as well as much material for reflection on the techniques and means of visualizing human thought. No less important is the role and place of illustration in the creation, circulation, and reception of the printed book. This study attempts to review the historical development of Bulgarian authorial illustration since the Liberation. Individual authors are traced and highlighted, with an emphasis on tracing the image of the horse in native book art.

Keywords: fine art, printed book, illustrations of horses, cultural heritage.

About the Author

Hristo Hristov is a PhD, Senior Assistant Professor at the Department of KINT, FBKS of ULSIT. He graduated from the National Academy of Arts. His scientific interests are in the field of Bulgarian alphabets, book art, art history, street graffiti, comic art. His professional interests are focused on painting, illustration and book art.

To contact the Author: h.hristov@unibit.bg